Bild-Nr.: JG1167-0-01-0182-0362 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

רבי מתתיהו שטראשון

געבארען אין דארף שטראשין תקע"ח, געשטארבען אין ווילנא תרמ"ו.

עס געפינען זיך אין יעדען דור געוויסע גרויסע לייט, וואס אונז דוכט זיך אפ, און אפשר איז דאס טאקע ווירקליך אזוי, אז זיי פאסען זיך גארניט אריין אין זייער צייט. אונז קומט פאר, אז ווען די דאזיגע גרויסע לייט מיט זייערע געניאלע מיטגעבארענע פעהיגקייטען וואלטען געהאט געלעבט אין אן אנדער דור, און אונטער אנדערע פארהעלטניסען, וואלטען זיי דערגרייכט א פיעל העכערע מדרגה און וואלטען געהאט פארנומען א גרעסערען ארט אין דער אידישער היס־טאריע. דאס אייגענע ווילט זיך מיר אויך זאגען אויף רבי מתתיהו שטראשון.

שטראשון געהערט צו דעם סוג מענשען, וועמען די נאטור האט באגליקט מיט די גרעסטע מעלות, צו וועלכע א מענש איז בכח צו דערגרייכען. זיין כח הזכרון איז געווען פענאמענאל. ער האט ממש ניט געוואוסט וואס עס הייסט שכחה. א געוואלדיגער בעל־שכל מיט א חריפ׳ישען מח, מיט א לייכטער השגה און מיט א שטארקער התמדה, אז פון זיין יוגענד אן ביז ער איז געשטארבען, אן ערך פון זעכציג יאהר, האט ער פארבראכט ניט ווייניגער ווי פון צעהן ביז פופצעהן שעה א טאג אויף לערנען. געווען א גאון נפלא, א בקי בכל חדרי תורה, פון די ערשטע ראשונים ביז די לעצטע אחרונים. א פילאזאף, א חוקר, א מקובל און דערצו נאך א גרויסער גביר און א יחסן. די נאטור האט איהם אויך געבענשט מיט גרויסע פיזישע איי־גענשאפטען, א הויכע שטאטליכע פיגור מיט א וואונדערבארען הדרת־פנים, א שעהנעם לאנגען פאטריארכאלישע בארד מיט א הויכען גע־וועלבטען שטערן. אין זיין באזיץ האט זיך געפונען די גרעסטע אי־דישע ביבליאטעק פון יענער צייט, וואס האט געמאכט זיין הויז פאר א בית־ועד לחכמים. איבער פערציג יאהר איז ער געווען די ערשטע פערזענליכקייט אין ווילנא, און אויך איבער די גרעניצען פון זיין שטאדט איז זיין נאמען גרוים געווען. פון נאהענט און ווייט, פון רבנים און פון געלעהרטע, פלעגען אנקומען טעגליך צו איהם פארשי־דענע שאלות און זיין מיינונג איז געווען ביי אלעמען מאסגעבענד.

און טראץ אלעם דעם, דאכט זיך מיר, אז מתתיהו שטראשון האט נאך לאנג ניט געלייסטעט אין פארהעלטנים צו זיינע גרויסע פעהינקיי־

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg Frankfurt am Main DFG

Bild-Nr.: JG1167-0-01-0183-0363 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

טען און מעגליכקייטען, אויף צו ווערען א היסטארישע פיגור. דער
בעסטער באווייז איז, אז היינט, ערשט פערציג יאהר זינט ער איז
געשטארבען און ער געהערט שוין לוידער צו די „פארגעסענע“. אפשר,
אז נאך א קליינע צאהל פון יחידי סגולה פון דעם אלטען דור, דער־
מאנען איהם נאך און שענקען איהם דעם נויטיגען רעספעקט, אבער
פאר די צוקינפטיגע דורות האט ער וועניג־וואס נאכגעלאזען כדי ניט
פארגעסען צו ווערען. די סיבה איז, ווייל ער האט זיך ניט אריינגע־
פאסט אין זיין צייטאלטער, איז דער צייט, וואס תורה און חכמה,
אמונה און השכלה זיינען געווען די ביטערסטע געגנער; און אזוי
ווי שטראשון האט געוואלט אין זיך פאראייניגען די עקסטרימען, איז
ער פארבליבען קרח מכאן וקרח מכאן.

איך שטעל מיך פאר, ווען רבי מתתיהו שטראשון וואלט געקומען
אויף דער וועלט מיט איניגע הונדערט יאהר צוריק, וואלט די תלמוד־י־
שע ליטעראטור בודאי רייכער געווארען מיט א צווייטען מהרש"ל, מיט
נאך א תוספות יום־טוב, מיט א ב"ח, מיט א גרעסערען און ברייטערן
„באר הגולה“. אויב ער וואלט זיך געהאט באשעפטיגט מיט חכמת
ישראל, וואלטען מיר געהאט נאך א בעסערען „מאור עינים“; אפילו
לעבענדיג אין זיין צייט, אבער זיך באשעפטיגענדיג נאר מיט דער
תלמוד־ישער ליטעראטור אליין, וואלט ווילנא געקענט שטאלצירען
מיט נאך א רבי שאול׳קען און די לומד־ישע וועלט וואלט געהאט נאך
א „משכנות יעקב“. אויב ער וואלט זיך געהאט אפגעשטעלט ביי
חכמת ישראל און פילאזאפיע אליין, וואלט דאס רוסישע יודענטום
געהאט ארויסצוגעבן א צווייטען מענדעלסאן, אדער א צונץ, א שד"ל
און אפשר נאך אין א בעסערע אויפלאגע... אבער דער צייט־גייסט,
די אומשטענדען, די סביבה אין וועלכע מתתיהו שטראשון איז אויסגע־
וואקסען, האבען פאראורזאכט, אז פון דעם גרויסען גייסטיגען ריעז
זאל ארויסקומען מעהר ניט ווי א גרויסער למדן און געלעהרטער, וואס
זאל זיין ניט פראדוקטיוו און ניט האבען קיין השפעה אויף די שפע־
טערדיגע דורות, ניט אין דער רבנישער וועלט און ניט אין דער וויסענ־
שאפטליכער וועלט.

מתתיהו איז געבארען ביי א פאטער א גרויסער גאון און א צדיק,
וואס האט געהאט גרויסע ידיעות אויך אין חכמות חצוניות. אזוי
ווי ער איז געווען א רייכער מאן, האט ער גענומען פאר מתתיהו׳ן די
בעסטע און טייערסטע לעהרער, און זיין וואונש איז געווען, אז ביי
זיין זוהן, אזוי ווי ביי איהם, זאל קענען הארמאנירען די תורה מיט
די אלגעמיינע חכמות. זיין וואונש איז אבער ניט אין גאנצען ער־
פילט געווארען. דער פאטער און דער זוהן זיינען זיך שפעטער פאנאנ־
דערגעגאנגען אין צוויי באזונדערע ריכטונגען, בעת ביי זיין פאטער רבי

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

שמואל שטראשון, איז תורה לערנען געווען דער עיקר און די אנדערע חכמות נאר א טפל, און האט טאקע געשאפען א תלמוד׳ישע קלאסישע ארבייט, די „הגהות הרש״ש“ אויף ש״ס, איז ביי זיין זוהן געווען דער היפוך. זיינע פיעלזייטיגע ידיעות אין אלע מקצועות פון וויסענשאפט האבען אריבערגעשטיגען זיין גאונות אין לומדות און צוליעב דעם האט ער שוין ניט געקענט מעהר גילטען פאר אן אויטאריטעט אין דער לומד׳ישער וועלט, און ער האט באמת גארניט געשטרעבט דערצו. פון דער לומד׳ישער זייט ווידער, האבענדיג אן עקסטרעמע ארטאדאקסישע ערציהונג, וואס זיין הנהגה איז טאקע געווען ווי פון א שטרענגען ארטאדאקס, האט ער דעריבער ניט געקענט אריינגעהן אין אזעלכע פרייע חקירות, ווי, למשל, א קראכמאל, צונץ, גייגער וכדומה. ווייטער ווי שלמה יהודה ראפאפארט איז ער ניט דערגאנגען כאטש זיין קריטישער גייסט איז געווען פיעל ברייטער און טיפער. מורא האבענדיג, אז מען זאל איהם ניט חושד זיין אין פרייע חקירות, האט ער זעלטען־ווען זיין נאמען אונטערגעשריבען אונטער זיינע הונדערטער הערות איבער פארשונגען אין חכמת ישראל, וואס זיינען פול געווען אין אלע העברעאישע און דייטשע צייטשריפטען.

דאס איז אפשר אויך געווען די סיבה וואס ער האט קיי׳ ספר ניט נאכגעלאזען, טראץ דעם וואס ער האט אנגעשריבען אויף די גליונות פון צעהנדליגע ספרים ווערטפולע הערות, וואס האבען א גרויסען וויסענשאפטליכען ווערטה. דער ספר „מתת־יה“, וואס זיינער א פלימעניק האט ארויסגעגעבען נאך זיין טויט קומט ווייניג וואס אין באטראכט. ער זאל מיר מוחל זיין (דעם פלימעניק מיין איך) פאר די גרויס נארישקייט זיינע, אויסצוזוכען פון די הונדערטער בויגען פערלדיגע תורה, וואס איז פון איהם פארבליבען בכתיבת־יד, דוקא די שוואכסטע. אראפצונעהעמען די שערבלאך און איבערלאזען די פערל!

אין א שמועס מיט איהם, פאר וואס ער האט ניט ארויסגעגעבען קיין ספרים האט ער זיך געאייסערט, אז צו שרייבען ספרים אום צו לערנען מיט אנדערע, מוז מען פריהער אליין פיעל לערנען און וויפיעל מען לערנט איז אלץ ווייניג. זיין חשק צו לערנען מיט זיך אליין און וועלען וויסען וואס אנדערע זאגען איז געווען אוננאטירליך. עס איז ניט פארבליבען א ספר, וואס איז נאר געווען במציאות צו באקומען, אז ער זאל עס ניט קריגען פאר זיין גרויסע ביבליאטעק. ער האט אבער קיין ספר ניט אוועקגעשטעלט אין אלמער ספרים, בעפאר ער האט איהם ניט פריהער דורכגעלייענט אדער דורכגעלערענט.

מתתיהו שטראשון איז געבארען געווארען אין יאהר תקע״ח (1818) ביי א פאטער א גאון, א חכם און א גביר, דער באוואוסטער

Bild-Nr.: JG1167-0-01-0184-0365 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

רבי שמואל שטראשון, דער מחבר פון הגהות הרש"ש אויף ש"ס. דער אייגענטימליכער פאמיליען־נאמען פון רבי שמואל׳ן איז געווען „זאס־קאוויץ", נאר נאכדעם ווי ער איז אנגעקומען פאר אן איידעם ביי רבי דוד שטראשונער, וואס האט געוואוינט אין דארף „שטראשין", האט מען איהם אנגעהויבען רופען אויפ׳ן שווער׳ס נאמען, און אזוי איז שוין זיין נאמען פארבליבען. (אייזיק מאיר דיק האט אמאל געזאגט בדרך הלצה, אז ער פארשטעהט ניט וואס איז אזוי דער יחוס מיט רבי מאטים שטראשון, דאכט זיך „מאטים" איז א נאמען פון א פויער און „שטראשון" פון א דארף...).

בעת מתתיהו איז אלט געווארען זעקס־זיבען יאהר, האבען זיך שוין אנגעהויבען ארויסצייגען זיינע געניאלע פעהיגקייטען. אלץ וואס ער האט איינמאל דורכגעלייענט פלעגט ער דאס באלד איבערזאגען אות באות אויף אויסווענייג. און פארמאטערט זיינע רביים מיט משונה׳דיגע חריפ׳ישע שאלות. אין באקאנטע קרייזען האט מען איהם אנגערופען „דער קליינער שאגת אריה", „דער צוקינפטיגער ווילנער גאון", און ס׳איז געווען כמעט שווער צו געפינען פאר איהם א פאסינגען רבי׳ן. זיין פאטער, רבי שמואל, איינזעהענדיג, אז אזא וואונדערקינד ברויכט צו האבען א באזונדער זארגפעלטיגען חנוך, האט ער זיך שוין ניט געוואלט מעהר פארלאזען אויף פרעמדע ערציהער און זיך אליין איבערגענומען צו לערנען מיט איהם תורה און זייטיגע ידיעות. רבי שמואל איז געווען ניט נאר א גרויסער גאון אין הויות העולם, א באַ־רימטער מאטעמאטיקער, א חוקר, א מדקדק, נאר אויך באהערשט די דייטשע און פוילישע שפראכען. אפילו בעת ער האט שוין גענומען צו זיך אין הויז דעם גרויסען מדקדק רבי יעקב פון גראדנא, דער ארויסגעבער פון „צהר התבה", אויף צו לערנען מיט מתתיהו׳ן תנ"ך און דקדוק, און אויך דעם באוואוסטען גאון און משכיל רבי מנשה איליער אויף צו לערנען גמרא און פוסקים — האט רבי שמואל ניט אויפגעהערט ווייטער צו לערנען מיט איהם, ביז מתתיהו איז אויסגע־וואקסען אליין א רבי שמואל.

אז מתתיהו איז אלט געווארען דרייצעהן יאהר, איז ער שוין געווען א מפורסם פאר אן „עלוי", און איינער פון די גרעסטע גבירים און נכבדים פון יענער צייט, א געוויסער יוסף אליהו עליאסבערג, האט איהם גענומען פאר א חתן. לייכט איז איהם דאס ניט אנגעקומען, דען עס האבען זיך געפונען רעכט פיעל בעלנים אויף אזא׳ן אוצר. ער האט איהם „אפגעשאטען מיט רענדלאך", ווי די אלטע ווילנער פלעגען דערצעהלען. נאך דער חתונה האט דער שווער פאר איהם אפגעקויפט א גרויסען זיידען געשעפט, וואס ער האט זיין גאנצען לעבען אנגעהאלטען. זיין פרוי, א זעלטענע אשת־חיל, איז געווען די

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

גאנצע פיהרערקע פון געשעפט, ער אבער פלעגט זיך ווייניג וואס דער־מיט אינטערעסירען, נאר געזעסען און געלערנט מיט גרויס התמדה. און מען פלעגט איהם זעלטען ווען טרעפען אין געשעפט.

זיין ערשטע ליטעראַרישע ארבייט האט ער אנגעשריבען בעת ער איז אלט געווען פערצעהן יאהר און דאס איז באשטאנען אין א קריטיק אויפ׳ן ספר „מרפא לעם“ פון בצלאל עליאסבערג. דער מחבר האט זיינע קריטישע באמערקונגען אפגעדרוקט אין דער צווייטער אויפלאגע און איהם באטיטעלט „הרב הגדול האברך המופלג וכו׳“. צו דערזעלבער צייט האט ער צוגעשיקט א גרויסען מאמר מיט קריטיקען אויף פארשידענע ספרים צו יצחק בער לעווינזאן, דער גרעסטער אי־דישער געלעהרטער אין יענער צייט. דער ריב״ל האט געהאט גרויס התפעלות פון זיינע חידושים, און אין זיין ספר „בית יהודה“ שרייבט ער אויף דעם דאזיגען פופצעהן יעהריגען אינגעל, אז מען קען איהם שוין היינט רעכענען פאר דעם „ראש וראשון למבקרים“.

דאס מערקווירדיגסטע איז געווען ביי שטראשון, וואס ער האט ניט דורכגעמאכט, ווי די אנדערע ליטעראטען, די געוויסע ליטערא־רישע קינדער־קראנקהייטען. זיינע קריטישע הערות אין די יונגע יאהרען זיינען געווען ניט ווייניגער רייף, טיעף און שארף ווי אין די שפעטערע יאהרען. ער האט אויך קיינמאל ניט געענדערט די פארם פון זיינע ליטעראַרישע ארבייט, און אזוי ווי אין די יונגע יאהרען אזוי אויך שפעטער, האט ער פארשטאנען ארויסצוגעבען אין עטליכע שורות די גרעסטע און וויכטיגסטע חידושים, וואס אנדערע וואלטען געדארפט גאנצע עמודים אנשרייבען. אט דעם דאזיגען זאנדערבארען ארט שרייבען, קורץ און שארף, מעשה פארצייטיגער גאון האט איהם קיינער ניט געקענט נאכמאכען, און דעריבער איז קיין וואונדער ניט, אז כאטש ער האט זעלטען־ווען זיין נאמען אונטערגעשריבען, און זיך תמיד באנוצט מיט פארשידענע פסעוודאנימען, ווי: והו, והוא, יהו, בק״ג און דערגלייכען, האבען דאך אלע געלעהרטע געוואוסט, אז דער מחבר איז ניט קיין אנדערער ווי מתתיהו שטראשון.

זעהר פראדוקטיוו איז ער ערשט געווארען בעת ער איז אריין אין די צוואנציגער יאהרען. שמואל יוסף פין, צוזאמען מיט אליעזר ליפמאן הורוויץ, האבען אנגעהויבען ארויסצוגעבן די „פרחי צפון“, א זאמלונג פון מאמרים איבער חכמת ישראל, און מתתיהו שטראשון איז געווען איינער פון די הויפט־מיטארבייטער. זיינע פילאזאפישע און היסטארישע מאמרים האבען געצויגען אויף זיך די אויפמערקזא־קייט פון די גרעסטע געלעהרטע אין יענער צייט. צו דערזעלבער צייט פלעגען זיך דרוקען זיינע קורצע גייסטרייכע הערות אויך אין „כרם חמד“, אין „היונה“ און אין „הצופה להמגיד“, שניאור זק״ש, פון

Bild-Nr.: JG1167-0-01-0185-0367 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

גרויס התפעלות, האט זיך אמאל אויסגעדריקט אין זיינע שריפטען, אז ווילנא האט איצט ארויסגעגעבען פאר דער וועלט א צווייטען גאון, און אז דאס אייגענע וואס איהר ערשטער גאון איז געווען פאר „תורת־ישראל", וועט זיין דער צווייטער פאר „חכמת־ישראל".

זיין נאמען אלס גרויסער געלעהרטער אין אלע פארשידענע געביטען פון דער וויסענשאפט, איז שוין געווארען אזוי וויים באוואוסט, אז מען האט איהם אויסגעקליבען פאר א מכריע אין דער געוויסער מחלוקת צווישען חיים זעליג סלאנימסקי און צבי מנחם פינעלעש, איבער די איינטיילונג פון די תקופות און די קביעות פון די מולדות. זיין הכרעה איז פון ביידע צדדים אנגענומען געווארען און די מחלוקת, וואס האט זיך געצויגען כמה יאהרען, איז באזייטיגט געווארען.

געגען זיין רצון איז ער פאר א קורצער צייט, אין אנפאנג פון די פערציגער יאהרען, אריינגעצויגען געווארען אין דער השכלה־באוועגונג. זיינע חברים שמואל יוסף פין, חיים לייב קאצענעלענבויגען, אליעזר הורוויץ און לעאן ראזענטאל האבען געעפענט אין ווילנא צוויי פאלקס־שולען, אויף צו לערנען העברעאישע למודים אין רוסיש. כדי צו געבען די שולען א בעסערע רעפוטאציע, זיינען זיי צוגעשטאנען צו שטראשונען, דאס ער זאל אננעהמען די שטעלע פון א קוראטאר. ער האט אנגענומען דעם דאזיגען פאסטען מיט דער באדינגונג, אז די שולען און די תלמידים זאלען זיך פיהרען נאך דער אלטער אידישער טראדיציע, און אז מען זאל דארטען לערנען א חוץ די נויטיגע למודים אויך אידישע מאראל און אידישע מנהגים. אבער נאך א קורצע צייט האט דאס אויסגעהאלטען, די תלמידים האבען אנגעהויבען צו קומען אלץ ווענינגער און ווענינגער צו די לעקציעס איבער מוסר און רעליגיע; אויך מאנכע פון די לעהרער זיינען שוין געווען צופיעל געכאפט אין דער מעשה, אז שטראשון האט זיך געפיהלט אפגענארט און זיך תיכף צוריקגעצויגען.

אין יאהר תרי"ז האט ער געמאכט א לענגערע רייזע קיין אויסלאנד צום איינקויפען ספרים־אנטיקען און מאנוסקריפטען פאר זיין ביבליאטעק, און אגב זיך צו באקענען פערזענליך מיט די גרויסע געלעהרטע, מיט וועמען ער האט יאהרען לאנג זיך קארעספאנדירט. צוערשט איז ער פארפאהרען קיין פראג זיך צו זעהן מיט שלמה יהודה ראפאפארט, וואס ער איז שוין דעמאלסט געווען רב אין פראג. דערנאך האט ער באזוכט דעם גרויסען גאון און חוקר רבי צבי חיות פון זאלקאווע, דעם קעניגסבערגער רב, רבי יעקב צבי מעקלענבורג, דער מחבר פון „הכתב והקבלה" און נאך אנדערע. אומעטום איז ער אויפגענומען געווארען מיט גרויס כבוד, אבער דעם פייערליכסטען קבלת־פנים האט

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main
DFG

Bild-Nr.: JG1167-0-01-0185-0368 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

ער באקומען אין בערלין, און די רעפרעזענטאנטען פון דער געמיינדע האבען איהם אנגעבאטען די בערלינער רבנות.

צוריקקומענדיג אין ווילנא האט ער אויף דער בקשה פון שמואל יוסף פין אנגעשריבען א הקדמה צו זיין ספר „קריה נאמנה“ (די באשרייבונג פון דער אידישער ווילנא, די ביאגראפיעס פון איהרע רבנים, פרנסים און אנדערע גדולים). פון דער הקדמה איז ארויסגעקומען א גאנצער ספר אונטער'ן נאמען „רחובות קריה“, וואס איז פול מיט געוואלדיגע בקיאות און מיט אונגעהייער פיעל היסטארישע מאטעריאל פאר די ביאגראפיעס פון הונדערטער גדולי ישראל.

דער דאזיגער קונטרס, וואס ענטהאלט בסך־הכל פערציג זייטלאך, האט געמאכט א געוואלדיגען רושם ביי די גדולי ישראל פון יענער צייט. מען האט באוואונדערט ניט אזוי די שארפע חידושים, ווי די אונגעהייערע גרויסע בקיאות אין הונדערטער שאלות־ותשובות ספרים, אזעלכע ספרים, וואס פיעל מלומדים האבען אפילו ניט געוואוסט פון זייער עקזיסטענץ. אויך די רבני'שע וועלט איז זעהר צופרידען געווען פון ספר, דערמיט וואס ער פארטיידיגט די רבנים געגען די מאדערנע מבקרים, ווי א שטייגער זיין פארטיידיגען דעם גאון רבי יעקב פאלאק. דער דאזיגער גרויסער גאון, דער גרעסטער ראש־הישיבה אין זיין צייט, איז נעבאך אריינגעפאלען אין די מיילער פון די מבקרים, און יעדער וועלכער שרייבט וועגען דער תלמוד'ישער ליטעראטור, געהט ניט אריבער, ניט אננאגלענדיג דעם דאזיגען גאון צום שאנדקלאץ. עס איז ביי אלעמען ווי אן אקסיאם ,אז רבי יעקב פאלאק איז דער באגרינדער פון די קרומע פלפולים, און מען דערצעהלט זיך אן מאדנע מעשיות פון זיין שטייגער לערנען. אונטער אנדערעס ווערט דערצעהלט פאר א פאקט, אז אין מיטען זאגען א שיעור, האבען די תלמידים, פאר א טשיקאוועס, איבערגעקעהרט א פאר בלעטער אין זיין גמרא, וואס ער האט ניט באמערקט, און א דאנק זיין זארט לערנען האט ער ווייטער פארטגעזעצט דעם שיעור, כאטש די ענינים זיינען געווען אזוי ווייט איינער פון צווייטען, כרחוק מזרח ממערב. מתתיהו שטראשון ווייזט אויף מיט ראיות, אז דאס איז אלץ בבא־מעשיות, אז באמת האט געהאט רבי יעקב פאלאק א זעלטענעם שכל־הישר און אלעס וואס ער האט געזאגט איז געווען לאגיש אויסגעהאלטען. דאסגלייכען נעהמט ער זיך אן פאר'ן כבוד פון נאך מעהרערע רבנים, וואס חברה האבען זיך אנגעזעצט אויף זיי. דורך פארשידענע פאקטען האב איך מיך פערזענליך איבערציינגט, אז שטראשון איז געווען דורכגעדרונגען מיט אמונת חכמים, אז ניט נאר וואס ער אליין האט זיך קיינמאל ניט ערלויבט דאס מינדעסטע ארויסצוזאגען געגען איינעם, וועלכע די לומד'ישע וועלט האט אנערקענט פאר אן אויטא־

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1167-0-01-0186-0369 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

ריטעט, נאר ער האט אויך ניט צוגעלאזען, אז אנדערע זאלען איהם פוגע בכבוד זיין.

דער אמאליגער וויכטיגער טיטעל „כלל־טהוער“ אדער „עסקן־צבורי“, איז היינט אין אונזערע צייטען, און בפרט אין אמעריקא, זעהר פארבילינט געווארען. עס איז רעכט, אז יעדער גבאי פון א שוהל, אדער פרעזידענט פון א סאסייעטי, ווי ווינציג און אומבאדייטענד זיינע כלל־ארבייט זאל ניט זיין, האלט זיך שוין פאר א גרויסען כלל־טהוער און וויפיעל כבוד מען גיט איהם איז אלץ ווענינ. און ווער רעדט נאך פון דעם געוויסען קלאס פראפעסיאנעלע עסקנים, וואס כאטש זיי נעהמען גוטע געלט פאר זייער צייט וואס זיי גיבען אפ פאר די געזעלשאפטליכע ארבייט, האבען זיי נאך שטענדיג טענות צום אונדאנקבארען צבור. אבער אמאל איז דאס גאנץ אנדערש געווען. בלויז יחידי־סגולה, געצעהלטע מענשען פון א דור, וועלכע האבען באמת, אין א משך פון כמה יאהר אפגעגעבען זייער כח, זייער צייט, זייער געלט פאר׳ן צבור האבען זוכה געווען געקרוינט צו ווערען מיט׳ן שעהנעם טיטעל „כלל־טהוער“, וועלכער איז דער גרעסטער טיטעל, וואס דאס אידישע פאלק אין גלות האט געהאט צוצוטהיילען פאר די דאזיגע, וועלכע האבען אפגעגעבען א חלק פון זייער לעבען פאר׳ן וואהל און בעסט פון פאלק, אהן שום זייטיגע פניות.

א טיפ פון אן אמאליגען אמת׳ען איבערגעבענעם כלל־טהוער איז געווען מתתיהו שטראשון. בעת ווילנא האט איהם אויסגעקליבען, אין יאהר תרכ״ה, פאר׳ן הויפט־פרנס, האט ער צוערשט, צוליעב בטול תורה, ניט געוואלט בשום אופן אננעהמען, אבער קוים איז ער מרוצה געווארען, האט ער אפגעלעגט אן א זייט אלע זיינע פריוואטע ענינים און מיט א געוואלדיגער ענערגיע זיך ארייגעווארפען אין כלל־ארבייט. אלע פרנסים, וועלכע זיינען געווען פאר איהם, כאטש זייענדיג די בעסטע וואס ווילנא האט פארמאגט, גרויסע גבירים, צדיקים און לומדים, זיינען אבער ווייט געווען פון וועלטליכער בילדונג און ניט געוואוסט פון א מאדערנער ארדנונג. דעם סדר, אדער ריכיטגער געזאגט, דעם ניט־סדר, וואס די מנהיגים האבען איינגעפיהרט אין ווילנער קהלה מיט א פאר הונדערט יאהר צוריק, און וואס דורכדעם איז שטענדיג אין ניוועץ געגאנגען פיעל קהל׳שע געלט, האט זיך אזוי געפיהרט פאר דער גאנצער צייט, ביז עס איז געקומען שטראשון, דער ערשטער ווילנער פרנס מיט א ברייטע אייראפעאישע בילדונג, און געענדערט די גאנצע הנהגה מן הקצה אל הקצה.

ראשית האט ער איינגעפיהרט א מאדערנע בוכהאלטעריע און אנגעשטעלט א ספעציעלען בוכהאלטער צו פיהרען די קהל׳שע ביכער, א זאך וואס די קהלה האט דאס קיינמאל ניט געהאט און ניט געזעהן.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1167-0-01-0186-0370 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

דערנאך האט ער זיך גענומען צו מאכען א טאלק צו די צעהנדליגער טויזענדער רובעלס עולמות־געלדער, וואס יחידים האבען געהאט, אין א משך פון א פאר הונדערט יאהר, אפגעזאגט פאר דער ווילנער קהלה. אט די אלע דאזיגע געלדער, וועלכע זיינען געווען צוזעעט און צושפרייט און געלעגען אין די הענט פון פארשידענע אינסטיטוציעס און סתם יחידים, האט שטראשון צוזאמענגענומען און פאר דעם געלט געקויפט הייזער און הויפען אויף דעם נאמען פון דער „צדקה גדולה“, וואס צו איהר זאל ארייננקומען די גאנצע הכנסה. אמת, לייכט איז איהם דאס ניט אנגעקומען, אבער א דאנק זיין פעסטען כאראקטער און אייזערנעם ווילען האט ער דאס דורכגעפיהרט, און אוועקגעשטעלט די „צדקה גדולה“ אויף א זיכערען פעסטען באזיס ביז צום היינטיגען טאג.

די ווילנער „צדקה גדולה“ איז איינע פון די שעהנסטע און ווייכטיגסטע אינסטיטוציעס וואס אידען האבען ווען אין גלות געשאפען. וויפיעל גרויסע קהלות אין רוסלאנד האבען פרובירט דאס איינצופיהרען און קיין ערפאלג ניט געהאט. די ווילנער „צדקה גדולה“ האט שוין א טראדיציע פון איבער הונדערט יאהר, און זיך לאנגזאם ענטוויקעלט, ביז זי האט דערגרייכט צו דער מדרגה, אז זי זאל ארומנעהמען דאס גאנצע מענשליכע לעבען, צו באזארגען אלע גייסטיגע און מאטעריעלע הצטרכות פון דער וויעג ביז צום קבר, פון אויסהאלטען האספיטעלער פאר ארימע געווינערינס ביז א חברה קדישא...

א חוץ דעם האט ער אוועקגעשטעלט אין א בעסערער ארדנונג די הנהגה פון דער גרויסער שוהל, דער שטאלץ פון ווילנא. ער האט אפגעשאפט א סך נארישע פאראלטערטע מנהגים,און אויך אויסגעבעסערט דעם דאזיגען היסטארישען בנין.

אבער די קרוין פון אלע זיינע וויכטיגע מעשים איז געווען, וואס ווילנא זאל ניט ברויכען אפגעבען אלע יאהר 58 אידישע נפשות פאר סאלדאטען און אנשטאט דעם קויפען פאר אלעמען קוויטאנציעס, וואס האט געקאסט דאמאלסט 800 רובעל א קוויטאנציע. ביז צו יענער צייט פלעגט זיך אין יעדען יאהר אפשפיעלען די שרעקליכסטע טראגעדיעס בעת דער צייט פון נאבאר. אלע געזונטע מענשען פון אכצעהן ביז פערציג יאהר פלעגען זיך צולויפען פון ווילנא, נאך מיט כמה חדשים פאר'ן נאבאר, און זיינען צוריקגעקומען ערשט בעת דער נאבאר איז שוין געווען אויסגעפילט. וועהרענד דער צייט איז אין ווילנא געווען א חושך. עס איז געווען שווער צו באקומען א בעל־מלאכה, די געשעפטען געבליבען אהן אנגעשטעלטע און הונדערטער פאמיליעס האבען געהונגערט, ווייל עס האבען געפעהלט די ערנעהרער. א חוץ אלץ איז געווען פאר אן איידעלען מענשען שרעקליך

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg Frankfurt am Main DFG

צוצוזעהן די אונמענשליכע רציחות פון די רעקרוטען־כאפערס, ווי זיי פלעגען פייניגען זייערע קרבנות ערגער ווי די ווילדעסטע חיות.

אפצואווישען דעם דאזיגען שאנד־פלעק פון דער קהלה האט זיך גענומען מתתיהו שטראשון. נאך באלד אינ׳ם ערשטען יאהר ווי ער איז געווארען פרנס, און עס האט זיך אנגעהויבען אונטערצורוקען די צייט פון נאבאר. האט ער געלאזט צוזאמענרופען אן אספה גדולה פון אלע ווילנער גבירים און פארגעלעגט, אז מען זאל זוכען אויפזאמלען 50,000 רובעל און קויפען קוויטאנציעס פאר די אלע 58 רעקרוטען, וואס מען ברויכט געבען. ער אליין איז ארויס צום ערשטען מיט א גרויסען בייטראג און נאכדעם ווי ער האט באקומען נאך היבשע סומען פון די ווילנער געבארענע, וועלכע געפינען זיך אין פעטערבורג, ווי: לעאן ראזענטאל, מאיר פרידלאנד און אנדערע, איז אין א משך פון א גאנץ קורצער צייט צוזאמענגעקומען די נויטיגע סומע. אלע אנטלאפענע האבען זיך תיכף צוריקגעקעהרט און אין ווילנא איז געווארען שמחה וששון. א גרויסען יום־טוב האט די קהלה פאראנשטאלטעט לכבוד שטראשון׳ען און אין פנקס איז דאס פארשריבען פאר׳ן גרעסטען אויפטהועכץ, וואס א פרנס האט ווען אויפגעטאן אין ווילנא.

איינע פון זיינע גרויסע מעלות איז געוועזן, וואס ער האט קיינמאל קיין כבוד ניט געזוכט. כמה יאהר האט געדויערט ביז ווילנא האט ביי איהם גע׳פועל׳ט אנצונעהמען דאס אמט פון א פרנס העיר. נאך זייענדיג א גאנץ יונגער מאן איז ער שוין געקרוינט געווארען צום גבאי ראשון פון דער חברה „גמילות חסדים של אמת“, דער העכסטער עהרען־אמט, נאך דעם פרנס, אויף וועלכען עס האבען הונדערטער מענשען צעהנדליגער יאהרען זייערע אויגען אויסגעקוקט. באלד אין דעם ערשטען יאהר פון זיינע גבאות האט זיך ארויסגעצייגט זיין איידעלער כאראקטער ניט צו וועלען זיך לאזען געבן כבוד, און דורכדעם האט ער מבטל געוועזן אן אלטען איינגעפיהרטען מנהג פון כמה דורות, וואס כאטש מען האט שוין געהאט איינגעזעהן, אז ער פאסט ניט מעהר פאר דער צייט, אבער קיינער האט ניט געהאט די דרייסטקייט אפצושאפען א מנהג וואס פיהרט זיך מקדמת דנא. דער מנהג איז באשטאנען אין אט וואס:

שמיני עצרת ביי־טאג פלעגען זיך צוזאמענקלייבען די פני פון שטאדט און די פיהרער פון דער „חברה קדישא“ ביים גבאי ראשון, וואו מען האט געטרונקען און געהוליעט ביז צום אבענד. פאר מעריב פלעגט מען דעם גבאי אנטאן א לאנגע זופיצע מיט א שטריימעל, וואס איז עקסטרא דערצו צוגעגרייט נאך פון פריהערדיגע דורות, און איהם פיהרען אונטער א חופה פון זיין הויז ביז צו דער גרויסער

Bild-Nr.: JG1167-0-01-0187-0372 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

שוהל, וואו אז עולם פון טויזענדער מענשען פלעגען איהם מקבל־פנים זיין מיט א ברייטען „ברוך־הבא“. די פראצעסיע פלעגט זיך ציהען דורך די ווילנער אידישע גאסען, מיט ברענענדע הבדלות אין די הענט. שמשים פלעגען געהן פאראוים אויסרופענדיג: „פנו דרך לראשנו והבו כבוד לתורתנו“, און דער עולם פלעגט נאכגעהן זינגענדיג און טאנצענדיג.

אז ס׳איז געקומען דער ערשטער שמיני עצרת פון שטראשונ׳ס גבאות און די פני פון דער קהלה זיינען געקומען צו איהם אויף כיבוד, צו פראווען די צערעמאניע, האט ער זיך געמאכט ניט וויסענדיג, אז ער טראכט מבטל צו מאכען דעם מנהג, און האט זיי געגעבען די בעסטע משקאות און אלעמען אנגעשכור׳ט. אז ס׳איז געווארען שפעטלאך און דער שמש פון דער גרויסער שוהל איז געקומען מיט די מלבושי כבוד איהם אנטאן און פיהרען אונטער דער חופה צום שוהל, האט ער געהייסען געבען דעם שמש פון כל טוב און איהם אויך גוט אנגעשכור׳ט. עס איז אלץ שפעטער געווארען און מען האט ארויסגעשיקט נייע שלוחים איהם ברענגען, אבער ער האט אלעמען פארהאלטען. אז דער עולם, וואס איז געשטאנען אויפ׳ן גאס ווארטענדיג אויף דער פראצעסיע, האט אנגעפאנגען צו ווערען אונגעדולדיג, האט ער שוין מעהר ניט געווארט און באפוילען דעם שכור׳ן שמש אנצוטאן די מלבושי כבוד און איהם פיהרען אין שוהל אריין. דעם גרויסען עולם איז דער וויץ זעהר געפעלען געווען און געפראוועט פאר׳ן שמש דעמזעלבען פאראד וואס מען פלעגט מאכען פאר די גבאים. בעת מען האט דעם שמש אריינגעפיהרט אין דער גרויסער שוהל, איז פון ברייטען ברוך־הבא געווארען א גרויס געלעכטער, און אז שטראשון איז דערנאך אריינגעקומען אליין אין זיינע געוועהנליכע בגדים, האט מען איהם מקבל־פנים געווען מיט א ברייטען יישר־כח פאר׳ן מבטל מאכען אזא אלטמאדישען מנהג.

חוץ דעם האט ער אפגעשאפט נאך עטליכע אזעלכע מנהגים שטותים, וואס האבען זיך געהאט איינגעבירגערט אין ווילנא פון הונדערטער יאהרען, וואס מאנכע זיינען געווען געגען דעם דין התורה, אבער די פריהערדיגע פרנסים האט געפעהלט דער מוטה און דאס זעלבסט־באוואוסטזיין דאס אפצושאפען. רבי מתתיהו שטראשון איז געווען דער ערשטער פרנס אין ווילנא, וועלכער היט באזעסען וועלטליכע ידיעות און א מאדערנע וועלטאנשויאונג. אין זיינע פוסטריט זיינען שוין שפעטער נאכגעגאנגען די פרנסים: שמואל יוסף פין, מאיר גארדאן, שמואל סאלץ און אנדערע, וואס האבען טאקע אוועקגעשטעלט די ווילנער קהלה פאר א מוסטער דורך איהרע גוט איינגעריכטעטע לעהר־אנשטאלטען און צדקה־אינסטיטוציעס.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

ניט זעהר לאַנג האָט אָבער שטראַשון אָנגעהאַלטען דאָס אַמט פון אַ פּרנס, און אַזוי באַלד ווי ער האָט אָוועקגעשטעלט די הנהגה פון דער קהלה איז אַ גוטער אָרדנונג און געזיכערט איהר עקזיסטענץ, האָט ער זיך צוריקגעצווינגען און איבערגעגעבען די הנהגה צו דעם ניט־וועניגער פעהיגען פיהרער, שמואל יוסף פין. זיך באַפרייט פון כלל־אַרבייט האָט ער זיך ווידער גענומען פאַר זיין לעבענס־אויפגאַבע, צו זאַמלען פאַר זיין ביבליאָטעק די זעלטענסטע ספרים און טייערסטע מאַנוסקריפּטען, אויף וואָס ער האָט אויסגעגעבען צעהנדליגע טויזענדע רובעלס, ביז ס׳איז איהם געלונגען זיך איינצושאַפען איינע פון די גרעסטע און רייכסטע אידישע ביבליאָטעקען פון יענער צייט. זיין הויז איז דורכדעם געוואָרען דער מיטעלפּונקט פאַר אַלע אידישע געלעהרטע. מייסטע מחברים פלעגען אַפּזיצען אין ווילנא וואָכענלאַנג, זיך באַנוצענדיג מיט די זעלטענע ספרים פון זיין ביבליאָטעק, און אַנדערע פלעגען נאָך ביי איהם וואוינען.

אַמאָל איז געקומען קיין ווילנא דער באַוואוסטער ארץ־ישראל שד״ר יעקב ספּיר, דער מחבר פון „אבן ספּיר“. שטראַשון האָט איהם גענומען צו זיך פאַר דער גאַנצער צייט וואָס ער האָט געברויכט זיין אין ווילנא. גראָד האָט געטראָפען ספּיר׳ן אַ אונגליק: זיך אויסגעבראָכען אַ פוס און פאַרבליבען מעהרערע חדשים אין ווילנא אויף שטראַשונ׳ס קאָסטען ביז ער איז געזונד געוואָרען. אינטערעסאַנט צו לעזען יעקב ספּיר׳ס דאַנק צו זיין גרויסען וואָהלטהעטער שטראַשון, וואָס ער האָט אָנגעשריבען אויפן שער פון זיין ספר „אבן ספּיר“, וועלכער געפינט זיך נאָך היינט אין שטראַשון׳ס ביבליאָטעק. אָנהויבען הויבט ער אָן מיט פאָלגענדען שיר:

השר אשר מושבך איתן
יושב בגן דעת בית מתן
קבל שלום עבד אשר ירד
לים וביתו עד תהום נתן.

און נאָכהער פאָלגען צוויי זייטען אָנגעשריבען אויף רש״י־כתב, תהלות ותשבחות צו שטראַשון אין אַ עכט פריינקישער מליצה און ענדיגט מיט זיין באַקאַנטע אונטערשריפט, יעקב סל״ה.

בכלל איז שטראַשון׳ס הויז געוועזען דער מרכז, וואו רבנים און געלעהרטע, לומדים און משכילים פלעגען זיך תמיד צוזאַמענטרעפען. מען פלעגט לייענען, שמועסען און זיך מפלפל זיין איינער מיט דעם אַנדערען, און שטראַשון פלעגט תמיד זיין דער מכריע און דער לעצטער פּוסק.

פון די תורה־שמועסען וואָס מען פלעגט זיך אָנהערען אין שטראַשון׳ס ביבליאָטעק־חדר האָט מען געקענט מאַכען צעהנדליגער ספרים.

Bild-Nr.: JG1167-0-01-0188-0374 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

וואָס דיר בנים האָבען זיך ניט ביי איהם צובעטען, ער זאָל אין מיין זכרון איז מיר נאָך פֿאַרבליבען אַ שמועס וואָס דאָרטען איז אַמאָל פֿאָרגעקומען, וועגען דעם, וואָס מאַנכע רבנים האַלטען פֿאַר אַן איסור זיך צו לאָזען פֿאָטאָגראַפֿירען, אָדער אָראָפּנעהמען אַ פּאָרטרעט דורך אַ מאָלער. שטראַשון האָט גענומען אויסרעכענען אויף אויסווענינג צעהנדליגער תשובות פֿון ראשונים און אחרונים מכח דעם ענין, און אַז כמעט יעדערער קומט צו אַן אַנדער מסקנא. דער מהר״ם מינץ, למשל, איז ניט בלויז מתיר זיך צו לאָזען מאַכען אַ בילד, נאָר ער אַליין האָט זיך געלאָזען מאָלען, בעת ער איז שוין אַלט געווען קרוב צו הונדערט יאָהר, און זיין בילד, מיט דעם וואונדערבאַר שעהנעם הדרת־פּנים געפֿינט זיך נאָך עד היום אין מעהרערע בילדער־גאַלעריעס און מוזעאומס. ער האָט אויפֿגעוויזען פֿון די תשובות, אַז די מייסטע איטאַליענישע און האָלענדישע רבנים זיינען געווען מקילים און דעם פּרט, אַז זאָגאָר איינער אַ האָלענדישער רב (זיין נאָמען האָב איך פֿאַרגעסען) האָט ערלויבט זיין צורה אויסצוקריצען אויף האָלענדישע מטבעות, דאַגעגען אָבער, די דייטשע און פּוילישע רבנים זיינען געווען גרויסע מחמירים.

וואָס די רבנים האָבען זיך ביי איהם ניט צובעטען, ער זאָל לאָזען אָפּדרוקען זיינע חידושי תורה, איז דאָס בשום אופן ביי איהם ניט געווען צו פּועל׳ן. ערשט אַז ער איז שוין געווען איבער זעכציג יאָהר, האָט ער אָפּגעגעבען זיינע הידושים אויף מעהרע מסכתות צו זיינע פּלימעניקעס, די „אַלמנה והאחים ראָם״ צו דרוקען אין די נייע ש״ס׳ן, וואָס זיי האָבען דאַמאָלסט אַרויסגעגעבן.

שטראַשון האָט געהערט צו דעם טיפּ מענשען, וואָס מען מוז זיי פּערזענליך קענען, כדי צו וויסען ריכטיג איינצושאַצען זייער ווערטה. דעם אויסווענינגסטען מענשען האָט זיך אָפּגעדוכט, אַז שטראַשון איז געווען אַ האַרטער, שטאָלצער מענש און די דאָזיגע מיינונג איז אַ פּנים געקומען צוליעב זיין שטייפֿע, אַריסטאָקראַטישע האַלטונג, צוליעב זיין צו־שטרענגען בליק און זיינע שטענדיגע קורצע באַמערקונגען. אָבער דער יעניגער, וועלכער האָט געהאַט די געלעגענהייט צו קומען צו איהם אין הויז אַריין און צוזעהן זיין וואַרימע באַציהונג צו לומדים און געלעהרטע, זיין ליכטיגען פּנים וואָס ער האָט אַרויסגעוויזען הערענדיג אַ דבר־תורה אָדער חכמה, האָט אין איהם געפֿונען אַלע מדות טובות פֿון אַ תלמיד־חכם.

אין אָנהויב יאָהר תרמ״ו האָט ער אָנגעהויבען צו מערקען, אַז זיינע טעג זיינען שוין געצעהלטע, האָט ער גענומען צוגרייטען אַ צוואה, וואו ער האָט איבערגעלאָזען זיין גרויסע, ווערטפֿולע ביבליאָטעק פֿאַר דער ווילנער קהלה. אַ חוץ דעם האָט ער איבערגעלאָזען פֿאַר דער קהלה אַ ירויסע איינטרעגליכע הויז אויף אויסצוהאַלטען די ביב־

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg Frankfurt am Main
DFG

ליאטעק פון די דירה־געלט. קינדער האט ער ניט נאכגעלאזען, בלויז די ווייב׳ס א פלימעניצע, א יתומה, וועלכע ער האט קליינערהייט אדאפטירט און איהר אפגעשריבען א גרויסען חלק פון דער ירושה. דאס איבעריגע ירושה האט ער צוטהיילט, מיט גרוים חכמה און אויסרעכנונג, צו אלע זיינע קרובים, יעדען לויט זיין הצטרכות און פארדינסטען. פאר׳ן אפוטרופוס האט ער באשטימט מיין מחותן, רבי שמעון שטראשון, א קרוב און אן אינטימער פריינד זיינער.

שטראשון איז נפטר געווארען ו׳ טבת תרמ״ו. ווילנא האט געמאכט פאר איהם די גרעסטע לויה, וואס ס׳איז ווען אין ווילנא פארגעקומען. צעהנדליגער רבנים, ובראשם רבי יצחק אלחנן פון קאוונא, זיינען צוזאמענגעקומען איהם מספיד זיין.

די גרויסע ביבליאטעק, וואס שטראשון האט איבערגעלאזען פאר דער קהלה, און וועלכע איז נאך פארגרעסערט געווארען דורך שמואל יוסף פינ׳ס און אנדערענס נאכגעלאזענע ביבליאטעקען, רעכענט זיך היינט פאר דער גרעסטער אידישער לייברערי אין דער אלטער וועלט, און ווערט נאך עד־היום טעגליך באזוכט פון הונדערטער מענשען, פון פארשידענע ריכטונגען און אנשויאונגען.